ПАННА-СЕЛЯНКА

Хороша, Душенько, у всіх ти убраннях.

Богданович.

В одній з віддалених наших губерній був маєток Івана Петровича Берестова. Замолоду служив він у гвардії, вийшов у відставку на початку 1797 року, поїхав у своє село і з того часу звідти не виїжджав. Він був одружений з бідною дворянкою, що вмерла з пологів, у той час як він був на полюванні. Господарські вправи незабаром утішили його. Він збудував дім за власним планом, завів у себе суконну фабрику, потроїв доходи і став уважати себе за найрозумнішу людину в усій околиці, в чому й не перечили йому сусіди, що приїжджали до нього гостювати зі своїми родинами і собаками. В будні ходив він у плисовій куртці, святами надягав сюртук з сукна домашнього виробу; сам записував витрати і нічого не читав, крім Сенатських Відомостей. Взагалі його любили, хоч і вважали гордим. Не ладив з ним лише Григорій Іванович Муромський, найближчий його сусід. Це був справжній російський пан. Розвіявши в Москві більшу частину маєтку свого, і на ту пору овдовівши, поїхав він у останнє своє село, де й далі продовжував свої витівки, але вже в новому роді. Розвів він англійський сад, на який витрачав майже всю решту доходів. Конюхи його були одягнені як англійські жокеї. У дочки його була мадам англійка. Поля свої обробляв він за англійською методою.

Та на чужий зразок російський хліб не родить,

і незважаючи на значне зменшення витрат, доходи Григорія Івановича не зростали; він і на селі знаходив спосіб залазити в нові борги; разом з тим уважався людиною не дурною, бо перший з поміщиків своєї губернії догадався заставити маєток в Опікунську Раду: захід, який здавався в той час надзвичайно складним і сміливим. З

людей, що осуджували його, Берестов висловлювався найсуворіше. Ненависть до нововведень була відмітною рисою його характеру. Він не міг спокійно говорити про англоманію свого сусіда і щохвилини знаходив нагоду його критикувати. Чи показував він гостеві свої володіння, у відповідь на похвали його господарським розпорядкам: "Так!— говорив він з лукавою посмішкою,— у мене не те, що в сусіда Григорія Івановича. Де нам по-англійськи розорятись! Аби ми були хоч по-російськи ситі". Оці і подібні жарти, стараннями сусідів, доводились до відома Григорія Івановича з доповненнями і поясненнями. Англоман зносив критику так само нетерпеливо, як і наші журналісти. Він скаженів і прозвав свого зоїла ведмедем і провінціалом.

Такі були стосунки між цими двома власниками, коли син Берестова приїхав до нього на село. Він був вихований в *** університеті і мав намір вступити на військову службу, але батько на те не згоджувався. До штатської служби юнак почував себе зовсім не здатним. Вони один одному не поступались, і молодий Олексій став жити поки що паном, відпустивши вуса про всякий випадок.

Олексій був, справді, молодий. Далебі, було б жаль, якби його струнκого стану ніколи не стягав військовий мундир, і якби він, замість того, щоб красуватися на коні, провів свою молодість, зігнувшись над канцелярськими паперами. Дивлячись, як він на полюванні скакав завжди перший, не розбираючи дороги, сусіди говорили одностайно, що з нього ніколи не вийде путнього столоначальника. Панночки поглядали на нього, а інші й задивлялись; та Олексій мало ними цікавився, а вони за причину його нечутливості вважали любовний зв'язок. Справді, ходив по руках список з адреси одного з його листів: "Акуліні Петрівні Курочкіній, у Москві, напроти Олексіївського монастиря, в домі мідника Савельєва, а вас уклінна прошу приставити листа цього А. Н. Р."

Ті з моїх читачів, яким не доводилось жити по селах, не можуть собі уявити, що за краса ці повітові панночки! Виховані на чистому повітрі, в затінку своїх садових яблунь, вони знання світу і життя почерпають з книжок. Самотність, свобода і читання рано в них розвивають почуття і

пристрасті, невідомі неуважним нашим красуням. Для панночок звук дорожнього дзвоника є вже пригода, поїздка до найближчого міста вважається епохою в житті, і відвідини гостя залишають довгий, іноді і вічний спогад. Звісно, всякому вільно сміятись з їх деяких химер; але жарти поверхового спостережника не можуть знищити їх справжніх гідностей, з яких головна: особливість характеру, самобутність (individalite*) без чого, на думку Жан-Поля, не існує й людської величі. В столицях жінки дістають, може, кращу освіту; але світські звички швидко згладжують характер і роблять душі такими ж одноманітними, як і головні убори. Хай це буде сказано не в осуд і не в докір, однак Nota nostra manet*, як пише один старовинний коментатор.

Легко уявити, яке враження Олексій мав справити в колі наших панночок. Він перший перед ними з'явився похмурим і розчарованим, перший говорив їм про втрачені радощі і про зів'ялу свою юність; крім того, носив він чорний перстень із зображенням мертвої голови. Все це було надзвичайною новиною в тій губернії. Панночки за ним божеволіли.

Та найбільше цікавилась ним дочка англомана мого, Ліза (чи Бетсі, як звав її звичайно Григорій Іванович). Батьки один до одного не їздили, вона Олексія ще не бачила, тимчасом як усі молоді сусідки тільки про нього й говорили, їй було сімнадцять літ. Чорні очі оживляли її смугляве і дуже приємне обличчя. Вона була єдине і отже пещене дитя, її жвавість і щохвилинні пустощі захоплювали батька і доводили до розпачу її мадам міс Жаксон, сорокалітню манірну панну, яка білилась і чорнила собі брови, двічі на рік перечитувала "Памелу", діставала за це дві тисячі карбованців і помирала з нудьги в цій варварській Росії.

Лізу доглядала Настя; вона була трохи старша, але така ж пустотлива, як і її панночка. Ліза дуже любила її, відкривала їй усі свої таємниці, разом з нею обмірковувала свої витівки; словом Настя була в селі Прилучині особою далеко значнішою, ніж будь-яка повірниця у французькій трагедії.

— Дозвольте мені сьогодні піти в гості,— сказала одного разу Настя, одягаючи панночку.

— Будь ласка; а куди?

— В Тугілове, до Берестових. Кухарева жінка у них іменинниця, і вчора приходила кликати нас на обід.

— От!— сказала Ліза,— пани сваряться, а слуги один одного пригощають.

— А нам яке діло до панів!— відказала Настя,— до того ж я ваша, а не татунева. Ви ж не сварилися ще з молодим Берестовим; а старі нехай собі б'ються, коли їм це весело.

— Постарайся, Насте, побачити Олексія Берестова, та розкажи мені гарненько, який він собою і що він за людина.

Настя пообіцяла, а Ліза з нетерпінням чекала цілий день її повернення. Увечері Настя з'явилась. "Ну, Лизавето Григорівно,— сказала вона, входячи в кімнату,— бачила молодого Берестова; надивилася доволі; цілий день були разом".

— Як це? Розкажи, розкажи по порядку.

— Будь ласка: пішли ми, я, Анісія Єгорівна, Ненила, Дунька...

— Добре, знаю. Ну потім?

— Дозвольте, розкажу все по порядку. От прийшли ми якраз на обід. У кімнаті було повно народу. Були колбинські, захар'ївські, прикажчиця з дочками, хлупинські...

— Ну! а Берестов?

— Заждіть. От ми сіли до столу, прикажчиця на першому місці, я біля неї... а дочки й надулись, та мені наплювати на них...

— Ах, Насте, яка ти нудна з вічними своїми подробицями!

— Та які ж ви нетерпеливі! Ну от вийшли ми з-за столу... сиділи ми годин зо три, і обід був славний; пирожне блан-манже синє, червоне й смугасте... От вийшли ми з-за столу і пішли в сад гуляти в горюдуба, а молодий панич тут і з'явився.

— Ну що ж? Чи правда, що він такий гарний собою?

— Напрочуд гарний, красунь, можна сказати. Стрункий, високий, рум'янець на всю щоку...

— Справді? А я так думала, що в нього обличчя бліде. Що ж? Яким він тобі здався? Сумний, задумливий?

— Що ви? Та отакого шаленого я й зроду не бачила. Здумав він з нами в горюдуба бігати!

— З вами в горюдуба бігати! Неможливо!

— От і можливо! Та що ще вигадав! Спіймає, і ну цілувати!

— Воля твоя, Насте, ти брешеш.

— Воля ваша, не брешу. Я насилу спекалася його. Цілий день з нами так і провозився.

— Та як же, кажуть, він закоханий і ні на кого не дивиться?

— Не знаю, а на мене то аж занадто дивився, та й на Таню, прикажчикову дочку, теж; та й на Пашу колбинську, та гріх сказати, нікого не зобідив, такий пустун!

— Це дивно! А що в домі про нього чути?

— Панич, кажуть, дуже гарний: такий добрий, такий веселий. Одно негаразд: за дівчатами занадто любить ганятися. Як на мене, це ще не біда: з роками споважніє.

— Як би мені хотілось його бачити! — сказала Ліза зітхнувши.

— Так що ж тут мудрого? Тугілове від нас недалеко, всього три версти: підіть гуляти в той бік або поїдьте верхи; ви напевно зустрінете його. Він же щодня, рано-вранці, ходить з рушницею на полювання.

— Та ні, недобре. Він може подумати, що я за ним ганяюсь. До того ж батьки наші в сварці, то й мені все ж не можна буде з ним познайомитись... Ах, Насте! Знаєш що? Уберусь я селянкою!

— І справді; надіньте грубу сорочку, сарафан, та й ідіть сміливо до Тугілова; запевняю вас, що Берестов уже вас не проґавить.

— А по-тутешньому я говорити вмію чудово. Ах, Насте, мила Насте! Яка славна вигадка!— І Ліза лягла спати з наміром неодмінно виконати веселий свій задум.

Другого ж дня взялася вона здійснювати свій план, послала купити на базарі грубого полотна, синьої китайки та мідних ґудзиків, при допомозі Насті покроїла собі сорочку й сарафан, засадила за шиття всю дівочу, і до вечора усе було готове. Ліза примірила обнову і призналася перед дзеркалом, що ніколи ще такою милою сама собі не здавалась. Вона повторила свою роль, на ходу низько кланялась і кілька разів потім хитала головою, подібно до глиняних котів, говорила селянською

говіркою, сміялася, затуляючись рукавом, і заслужила цілковите схвалення Насті. Одне утруднювало її: вона спробувала була пройти по двору боса, але дерен колов її ніжні ноги, а пісок і камінці здалися їй нестерпними. Настя й тут їй допомогла: вона зняла мірку з Лізиної ноги, побігла на поле до Трохима-пастуха і замовила йому пару личаків по тій мірці. На другий день, ще й на світ не зазоріло, Ліза вже прокинулась. Усі в домі ще спали. Настя за воротьми дожидала пастуха. Заграв ріжок, і сільська череда потяглась повз панський двір. Трохим, проходячи перед Настею, віддав їй маленькі строкаті личаки і дістав від неї півкарбованця в нагороду. Ліза тихенько одягнулася селянкою, пошепки дала Насті свої розпорядження щодо міс Жаксон, вийшла на задній ґанок і через город побігла в поле.

Сяяла зоря на сході, і золоті ряди хмарок, здавалось, чекали сонця, як царедворці чекають государя; ясне небо, ранкова свіжість, роса, вітрець і спів пташок сповнювали серце Лізи дитячою веселістю; боячись якої-небудь зустрічі з знайомими, вона, здавалось, не йшла, а летіла. Наближаючись до гаю, що стояв на межі батьківського володіння, Ліза пішла повільніше. Тут вона мала чекати Олексія. Серце її сильно билося, саме не знаючи чого, але побоювання, які супроводять молоді наші пустощі, становлять і головну їх принаду. Ліза увійшла в сутінь гаю. Глухий, перекотистий шум його привітав дівчину. Веселість її притихла. Мало-помалу поринула вона в солодкі мрії. Вона думала... але чи можна з точністю визначити, про що думає сімнадцятилітня панночка сама, в гаю о шостій годині весняного ранку? Отож вона йшла, замисливши, по дорозі, отіненій з обох боків високими деревами, як враз чудовий лягавий собака загавкав на неї. Ліза злякалась і закричала. В той же час почувся голос: "tout beau, Sbogar, ici...*" і молодий мисливець з'явився з-за чагарника. "Не бійся, мила,— сказав він Лізі,— собака моя не кусається". Ліза встигла вже опам'ятатись від переляку і зуміла зразу скористатись обставинами. "Та ні, пане,— сказала вона, вдаючи напівзлякану, напівсоромливу,— боюсь: він, бачте, такий лютий; знову кинеться". Олексій (читач уже впізнав його) тимчасом пильно дивився на молоду селянку. "Я проведу тебе, коли ти боїшся,— сказав він їй;— ти мені дозволиш іти коло тебе?"— "А хто тобі

заважає?— відказала Ліза,— вільному воля, а дорога громадська".— "Звідки ти?"— "З Прилучина, я дочка Василя коваля, йду по гриби". (Ліза несла козуб на мотузочку). "А ти, пане? Тугіловський, чи що?"—"Так точно,— відказав Олексій,— я камердинер молодого пана". Олексієві хотілося урівняти їх взаємини. Проте Ліза подивилась на нього і засміялась. "А обманюєш,— сказала вона,— не на дурну напав. Бачу, що ти сам панич".— "Чому ж ти так гадаєш?"— "Та з усього".— "Одначе?" — "Та як же пана од слуги не розрізнити? І одягнений не так, і балакаєш інакше, і собаку кличеш не по-нашому". Ліза дедалі більше подобалась Олексієві. Звикнувши не церемонитись з гарненькими селянками, він хотів був обійняти її, але Ліза відскочила від нього і раптом вигляд її став таким суворим і холодним, що хоч це й розсмішило Олексія, але стримало його від дальших замірів. "Коли ви хочете, щоб ми були надалі приятелями,— сказала вона поважно,— то, будь ласка, не забувайтесь". — "Хто тебе навчив цієї премудрості?—спитав Олексій, зареготавшись.— Чи не Настенька, моя знайома, чи не служниця панночки вашої? Ось якими шляхами поширюється освіта!" Ліза відчула, що вийшла була з своєї ролі, і одразу ж поправилась. "А що думаєш? — сказала вона,— хіба я й на панському дворі ніколи не буваю? не бійсь: усього наслухалась і надивилась. Одначе,— продовжувала далі вона,— базікаючи з тобою, грибів не набереш. Іди-но ти, паничу, в один бік, а я в другий. Прощавай..." Ліза хотіла йти. Олексій притримав її за руку. "Як тебе звати, серце моє?"— "Акуліною,— відповіла Ліза, стараючись звільнити свої пальці з руки Олексійової;— та пусти ж, паничу; мені й додому час".— "Ну, мій друже Акуліно, неодмінно піду в гості до твого батька, до Василя коваля".— "Що ти? —відказала жваво Ліза,— ради Христа, не приходь. Коли дома дізнаються, що я з паничем у гаю розмовляла на самоті, то мені лихо буде; батько мій, Василь коваль, уб'є мене".— "Та я неодмінно хочу з тобою знову бачитись".— "Ну, я коли-небудь знову сюди прийду по гриби".— "Коли ж?"—"Та хоч завтра".— "Люба Акуліно, розцілував би тебе, та не смію. То завтра, в цей час, правда?"— "Авжеж".— "І ти не обманеш мене?"— "Не обману".— "Забожись".— "Ну от тобі свята п’ятниця, прийду". Молоді люди розстались. Ліза вийшла з лісу, перебралась через поле, прокралася в сад і прожогом побігла на ферму, де Настя чекала її. Там вона

переодяглась, неуважно відповідаючи на запитання нетерплячої повірниці, і з'явилась до вітальні. Стіл був накритий, сніданок готовий, і міс Жаксон, уже набілена і перетягнута в стані, нарізувала тоненькі тартинки. Батько похвалив її за ранню прогулянку. "Нема нічого здоровішого,— сказав він,— як вставати вдосвіта".— Тут він навів кілька прикладів людського довголіття, узятих з англійських журналів, зауваживши, що всі люди, які жили більше ста років, не вживали горілки і вставали вдосвіта зимою і літом. Ліза його не слухала. Вона в думках повторювала всі обставини ранкового побачення, всю розмову Акуліни з молодим мисливцем, і совість починала її мучити. Даремно заперечувала вона самій собі, що розмова їх не виходила за межі благопристойності, що ця витівка не могла мати ніяких наслідків, совість її ремствувала голосніше за її розум. Обіцянка, що її дала вона на завтрашній день, найбільше турбувала її: вона зовсім була зважилась не додержати своєї урочистої клятви. Та Олексій, прождавши її марно, міг піти розшукувати на селі дочку Василя коваля, справжню Акуліну, огрядну, рябу дівку, і таким чином догадатись про її легковажну вигадку. Думка ця жахнула Лізу, і вона зважилась другого ранку знову з'явитись у гаю Акуліною.

З свого боку Олексій був у захопленні, цілий день думав він про нову свою знайому, вночі образ смуглявої красуні і крізь сон переслідував його уяву. Зоря ледве займалась, як він був уже одягнений. Не давши собі часу зарядити рушницю, вийшов він у поле з вірним своїм Сбогаром і побіг до місця обіцяного побачення. З півгодини пройшло в нестерпному для нього чеканні; нарешті він побачив, як між кущами майнув синій сарафан, і кинувся назустріч любій Акуліні. Вона всміхнулась щирості його вдячності; та Олексій відразу ж помітив на її обличчі сліди смутку й неспокою. Він хотів узнати причину цього. Ліза призналася, що вчинок її здавався їй легковажним, що вона в ньому каялась, що на цей раз не хотіла вона не дотримати даного слова, але що це побачення буде вже останнім, і що вона просить його припинити знайомство, яке ні до чого доброго не може їх довести. Все це, розуміється, було сказано селянською говіркою; але думки й почуття, незвичайні в простій дівчині, вразили Олексія. Він вдався до всього свого красномовства, щоб відхилити Акуліну від її наміру; запевняв її в

невинності своїх бажань, обіцяв ніколи не дати їй приводу до каяття, слухатись її в усьому, заклинав її не позбавляти його єдиної відради: бачитись з нею на самоті, хоч би через день, хоч би двічі на тиждень. Він говорив мовою справжньої пристрасті і в цю хвилину був справді закоханий. Ліза слухала його мовчки. "Дай мені слово,— промовила вона нарешті,— що ти ніколи не будеш шукати мене на селі або розпитувати про мене. Дай мені слово не шукати інших зі мною побачень, крім тих, які я сама призначу". Олексій поклявся був їй святою п'ятницею, але вона з усмішкою спинила його. "Мені не треба клятви,—сказала Ліза,— досить самої твоєї обіцянки". Після того вони дружньо розмовляли, гуляючи разом по лісі до того часу, поки Ліза сказала йому: пора. Вони попрощались, і Олексій, залишившись на самоті, не міг зрозуміти, яким чином просте сільське дівча за два побачення встигло взяти над ним справжню владу. Його стосунки з Акуліною мали для нього чар новизни, і хоч застереження дивної селянки здавались йому важкими, але думка не дотримати свого слова не спала навіть йому в голову. Річ у тому, що Олексій, незважаючи на фатальний перстень, на таємниче листування і на похмуру розчарованість, був добрий і палкий хлопець і мав серце чисте, здатне почувати втіхи невинності.

Якби слухався я тільки своєї охоти, то неодмінно і в усіх подробицях став би описувати побачення молодих людей, зростаючу взаємну схильність і довірливість, заняття, розмови; але знаю, що більша частина моїх читачів не поділила б зі мною мого задоволення. Ці подробиці взагалі повинні здаватися нудними, отже, я пропущу їх, сказавши коротко, що не минуло ще й двох місяців, а мій Олексій був уже закоханий без пам'яті, і Ліза була не байдужіша, хоч і мовчазніша від нього. Обоє вони були щасливі теперішнім і мало думали про майбутнє.

Думка про нерозривні узи досить часто з'являлась у них, але ніколи вони про те один з одним не говорили. Причина ясна: Олексій, хоч який прив'язаний був до любої своєї Акуліни, все пам'ятав відстань, що була між ним та бідною селянкою; а Ліза розуміла, яка ненависть існувала між їхніми батьками, і не сміла надіятись на взаємне примирення. До

того ж самолюбство її було потай підбурюване темною, романічною надією побачити нарешті тугіловського поміщика біля ніг дочки прилучинського коваля. Раптом важливий випадок мало не змінив їх взаємних відносин.

Одного ясного, холодного ранку (з тих, на які багата наша російська осінь) Іван Петрович Берестов виїхав прогулятись верхи, на всякий випадок узявши з собою пари три хортів, стременного та кілька двірських хлопчаків з тріскачками. В той самий час Григорій Іванович Муромський, спокусившись гарною годиною, велів осідлати куцу свою кобилку і риссю поїхав навколо своїх англізованих володінь. Під'їжджаючи до лісу, побачив він сусіда свого, що гордо сидів верхи, в чекмені, підбитому лисячим хутром, і вичікував зайця, якого хлопчаки криком і тріскачками виганяли з кущів. Якби Григорій Іванович міг передбачити цю зустріч, то, звісно, він повернув би вбік; але він наїхав на Берестова зовсім несподівано і раптом опинився від нього на відстані пістолетного пострілу. Робити було нічого: Муромський, як освічений європеєць, під'їхав до свого супротивника і чемно його привітав. Берестов відповів з таким самим усердям, з яким цепний ведмідь кланяється панам з наказу свого поводиря. В цей час заєць вискочив з лісу і побіг полем. Берестов і стременний закричали на все горло, пустили собак і слідом помчали скільки сили. Кобила Муромського, яка не була ніколи на полюванні, злякалась і понесла. Муромський, який проголосив себе чудовим їздцем, дав їй волю і в душі був задоволений випадком, що звільнив його від неприємного співрозмовника. Але кобила, домчавши до яруги, раніше нею не поміченої, раптом кинулась убік, і Муромський не всидів. Упавши досить тяжко на мерзлу землю, лежав він, проклинаючи свою куцу кобилу, яка, нібито опам'ятавшись, одразу спинилась, як тільки відчула себе без вершника. Іван Петрович підскакав до нього, питаючись, чи не забився він. Тимчасом стременний привів провинну кобилку, тримаючи її за вуздечку. Він допоміг Муромському сісти на сідло, а Берестов запросив його до себе. Муромський не міг відмовитись, бо почував себе зобов'язаним, і таким чином Берестов вернувся додому з славою, зацькувавши зайця і ведучи свого супротивника пораненим і майже військовополоненим.

Сусіди, снідаючи, розговорилися досить по-дружньому. Муромський попросив у Берестова дрожку, бо признався, що, тяжко забившись, не був він спроможний доїхати додому верхи. Берестов провів його аж до ґанку, а Муромський поїхав не раніше, як узявши з нього слово честі другого ж дня (і з Олексієм Івановичем) приїхати пообідати по-приятельському в Прилучино. Таким чином ворожнеча давня і глибоко вкорінена, здавалось, готова була припинитись через полохливість куцої кобилки.

Ліза вибігла назустріч Григорієві Івановичу. "Що це значить, тату?— сказала вона здивовано,— чого ви кульгаєте? Де ваш кінь? Чия це дрожка?"— "От уже не вгадаєш, my dear*", — відказав їй Григорій Івановичі і розповів усе, що трапилось. Ліза не вірила своїм ушам. Григорій Іванович, не давши їй опам'ятатись, заявив, що завтра будуть у нього обідати обидва Берестови. "Що ви кажете!— сказала вона, збліднувши.— Берестови, батько й син! Завтра у нас обідати! Ну, тату, як собі хочете: я ні за що не покажусь".— "Що ти, збожеволіла?— відказав батько,— чи давно ти стала така соромлива, чи ти до них відчуваєш спадкову ненависть, як романічна героїня? Годі, і не дурій..." — "Ні, тату, ні за що в світі, ні за які скарби не з'явлюсь я перед Берестовими". Григорій Іванович здвигнув і плечима і більше з нею не сперечався, бо знав, що суперечкою з неї нічого не візьмеш, і пішов відпочивати після своєї незвичайної прогулянки.

Лизавета Григорівна пішла в свою кімнату і прикликала Настю. Обидві довго говорили про завтрашні відвідини. Що подумає Олексій, якщо впізнає у вихованій панночці свою Акуліну? Якої думки він буде про її поведінку й правила, про її розсудливість? З другого боку, Лізі дуже хотілося бачити, яке враження справило б на нього таке несподіване побачення... Раптом майнула їй думка. Вона зараз же передала її Насті; обидві зраділи їй як знахідці і вирішили виконати її неодмінно.

Другого дня за сніданком Григорій Іванович спитав у дочки, чи все ще має намір вона сховатися від Берестових. "Тату,— відказала Ліза,— я

прийму їх, якщо вам цього хочеться, тільки з умовою: якою б я перед ними не з'явилась, що б я не зробила, ви лаяти мене не будете і не дасте ніякого знаку подиву чи невдоволення".— "Знову які-небудь витівки!—сказав, сміючись, Григорій Іванович.— Ну, добре, добре; згоден, роби, що хочеш, чорноока моя пустунко". Говорячи це, він поцілував її в чоло, і Ліза побігла готуватись.

О другій годині рівно коляска домашнього виробу, запряжена шестериком коней, в'їхала на подвір'я і покотилася навкруги густозеленого дернового кола. Старий Берестов зійшов на ґанок з допомогою двох ліврейних лакеїв Муромського. Слідом за ним син його приїхав верхи і разом з ним увійшов до їдальні, де стіл був уже накритий. Муромський прийняв своїх сусідів якнайпривітніше, запропонував їм оглянути перед обідом сад і звіринець і повів по доріжках, старанно виметених і посипаних піском. Старий Берестов у глибині душі шкодував витрачені працю і час на такі марні вигадки, але мовчав ради ввічливості. Син його не поділяв ні невдоволення ощадливого поміщика, ні захоплення самолюбного англомана; він з нетерпінням чекав появи господаревої дочки, про яку багато наслухався, і хоч серце його, як нам відомо, було вже зайняте, але молода красуня завжди мала право на його уяву.

Повернувшись до вітальні, вони сіли втрьох: старі згадали минулі часи і анекдоти своєї служби, а Олексій думав про те, яку роль грати йому в присутності Лізи. Він вирішив, що холодна неуважність в усякому разі найбільше буде личити, і згідно з цим приготувався. Двері відчинились, він повернув голову з такою байдужістю, з такою гордою недбалістю, що серце найзавзятішої кокетки неодмінно мусило б здригнутись. На лихо, замість Лізи, ввійшла стара міс Жаксон, набілена, затягнута, із опущеними очима і з маленьким кніксом, і чудовий воєнний рух Олексіїв пропав марно. Не встиг він знову зібратися з силами, як двері вдруге відчинились, і на цей раз увійшла Ліза. Всі встали; батько почав був рекомендувати гостей, але раптом замовк і поспішно закусив собі губи... Ліза, його смуглява Ліза, набілена була по уші, насурмлена більше ніж сама міс Жаксон; фальшиві локони, значно світліші за власне

її волосся, збиті були, як парик Людовіка XIV; рукава a l'imbecile* стирчали, як фіжми у Madame de Pompadour*, талія була перетягнута, як буква ікс, і всі брильянти її матері, ще не заставлені в ломбарді, сяяли на її пальцях, шиї і ушах. Олексій не міг упізнати свою Акуліну в цій смішній і блискучій панночці. Батько його підійшов до її ручки, і він з досадою зробив те саме; коли торкнувся він до її біленьких пальчиків, йому здалося, що вони тремтіли. Тимчасом він встиг помітити ніжку, з наміром виставлену і взуту з усім можливим кокетством. Це помирило його до певної міри з іншим її убранням. Щодо білила і щодо сурми, то в простоті свого серця, признатися, він їх з першого погляду не помітив, та й потім не підозрював. Григорій Іванович згадав свою обіцянку і старався не показати й ознаки подиву; але витівка його дочки здавалась йому такою забавною, що він ледве міг стриматись. Не до сміху було манірній англійці. Вона догадувалась, що сурма та білила були викрадені з її комода, і багровий рум'янець досади пробивався крізь штучну білість її обличчя. Вона кидала полум'яні погляди на молоду пустунку, яка, відкладаючи до іншого часу всякі пояснення, вдавала, ніби їх непомічає.

Сіли за стіл. Олексій і далі грав роль неуважного і задумливого. Ліза манірничала, говорила крізь зуби, співучо, і тільки по-французьки. Батько щохвилини задивлявся на неї, не розуміючи її мети, але вважаючи все це вельми забавним. Англійка казилась і мовчала. Тільки Іван Петрович був як дома: їв за двох, пив скільки хотів, сміявся сам до себе і раз од разу приязніше розмовляв та реготався.

Нарешті встали з-за столу; гості поїхали, і Григорій Іванович дав волю сміхові й запитанням: "Що це тобі здумалось морочити їх? — спитав він Лізу.— А знаєш ти що? Білила, справді, тобі до лиця; не вдаюся в таємниці дамського туалету, але на твоєму місці я б став білитися; розуміється, не дуже, а злегка". Ліза була в захопленні від успіху своєї вигадки. Вона обійняла батька, обіцяла йому подумати про його пораду і побігла умилостивлювати роздратовану міс Жаксон, яка насилу згодилась відімкнути їй свої двері і вислухати її виправдання. Лізі було соромно показатись перед незнайомими такою чорнухою; вона не

сміла прохати... вона була певна, що добра, мила міс Жаксон пробачить їй... і так далі, і так далі. Міс Жаксон, упевнившись, що Ліза не думала підняти її на сміх, заспокоїлась, поцілувала Лізу і в знак примирення подарувала їй баночку англійського білила, яку Ліза і взяла з виявленням щирої вдячності.

Читач догадається, що другого дня вранці Ліза не забарилась з'явитися в гаю побачень. "Ти був, паничу, вчора в наших панів?— сказала вона зараз же Олексієві,— як сподобалась тобі наша панночка?" — Олексій відповів, що він її не помітив. "Шкода",— відказала Ліза.— "А чому ж?" — спитав Олексій.— "А тому, що я хотіла б спитати тебе, чи правда, кажуть..." — "Що ж кажуть?" — "Чи правда, кажуть, нібито я на панночку схожа?" — "Які дурниці! Вона перед тобою потвора потворою". — "Ах, паничу, гріх тобі це казати; панночка наша така біленька, така, чепуруха! Куди мені до неї рівнятись!" Олексій божився їй, що вона краща за всіх біленьких панночок і, щоб заспокоїти її зовсім, почав описувати її панну такими смішними рисами, що Ліза реготала від душі. "Одначе,— сказала вона, зітхнувши,— хоч панночка, може, і смішна, все ж я перед нею дурка безграмотна".— "І!—сказав Олексій,— є про що журитися! Та коли хочеш, я враз навчу тебе грамоти".— "А й правда,— сказала Ліза,— чи не спробувати й справді?"—"Будь ласка, люба; почнемо хоч зараз". Вони сіли. Олексій дістав з кишені олівця і записну книжку, і Акуліна навчилась азбуки напрочуд скоро. Олексій не міг надивуватися її тямучості. На другий ранок вона захотіла спробувати і писати; спочатку олівець не слухався її, але через кілька хвилин вона й вирисовувати букви стала досить вправно. "Що за чудо! — говорив Олексій.— Та в нас учення йде швидше, ніж за ланкастерською системою". Справді, на третій урок Акуліна розбирала вже по складах "Наталю, боярську дочку", перепиняючи читання зауваженнями, з яких Олексій істинно дивувався, і цілий аркуш помалювала афоризмами, вибраними з тієї ж повісті.

Минув тиждень, і між ними почалось листування. Поштова контора влаштована була в дуплі старого дуба. Настя крадькома виконувала обов'язки поштаря. Туди приносив Олексій великими буквами написані

листи і там же знаходив на синьому простому папері кривульки своєї милої. Акуліна видимо звикла до кращого складу мови, її розум помітно розвивався і вдосконалювався.

Тимчасом недавнє знайомство між Іваном Петровичем Берестовим і Григорієм Івановичем Муромським більше й більше зміцнювалось і незабаром перетворилося в дружбу, ось з яких обставин: Муромський нерідко думав про те, що після смерті Івана Петровича весь його маєток перейде в руки Олексія Івановича; що в такому разі Олексій Іванович буде одним з найбагатших поміщиків тієї губернії, і що нема йому ніякої причини не одружитися з Лізою. А старий Берестов, з свого боку, хоч і визнавав за своїм сусідом деяку нерозсудливість (або, за його висловом, англійську дурість), одначе не заперечував у ньому й багатьох чудесних гідностей, наприклад: рідкісної спритності; Григорій Іванович був близький родич графові Пронському, людині знатній і ильній; граф міг стати у великій пригоді Олексієві, а Муромський (так думав Іван Петрович) напевно зрадіє нагоді вигідно віддати свою дочку. Старі доти обмірковували все це кожен про себе, що нарешті один з одним і переговорили, обнялись, пообіцяли справу як слід зладити і почали про неї турбуватись кожен із свого боку. Муромського чекали труднощі: умовити свою Бетсі познайомитись ближче з Олексієм, якого не бачила вона ще з самого достопам'ятного обіду. Здавалось, вони одно одному не дуже подобались; принаймні Олексій уже не вертався до Прилучина, а Ліза виходила в свою кімнату кожного разу, як Іван Петрович ушановував їх своїми відвідинами. Але, думав Григорій Іванович, коли Олексій буде в мене щодня, то Бетсі повинна ж буде в нього закохатись. Це звичайна річ. Час усе зладить. Іван Петрович менше турбувався про успіх своїх намірів. Того ж вечора покликав він сина до свого кабінету, закурив люльку і, трохи помовчавши, сказав: "Чого ж ти, Олексію, давно про військову службу не говориш? Чи, може, гусарський мундир уже тебе не приваблює!" — "Ні, батечку,— і відповів шанобливо Олексій,— я бачу, що ви не бажаєте, щоб я йшов у гусари; мій обов'язок вам коритись".— "Гаразд,— відповів Іван Петрович,— бачу, що ти слухняний син; це мені втішно; не хочу ж і я тебе неволити; не силую тебе

вступити... негайно... в штатську службу; а поки що думаю я тебе одружити".

З ким це, батечку? — спитав здивований Олексій.

— З Лизаветою Григорівною Муромською,— відповів Іван Петрович; — наречена хоч куди, правда ж?

— Батечку, я про одруження ще не думаю.

— Ти не думаєш, то я за тебе думав і передумав.

— Воля ваша, Ліза Муромська мені зовсім не подобається.

— Потім сподобається. Стерпиться, злюбиться.

— Я не почуваю себе здатним принести їй щастя.

— Не твоя біда—її щастя. Що? це так ти шануєш волю батьківську? Добре!

— Як собі хочете, я не хочу одружуватись і не одружусь.

— Ти одружишся, або я тебе прокляну, а маєток, як бог свят, продам і розтринькаю, і тобі шага не залишу. Даю тобі три дні на обдумування, а доти не смій на очі мені показуватись.

Олексій знав, що коли батько візьме собі щось у голову, то вже того, за висловом Тараса Скотиніна, у нього й цвяхом не виб’єш; та Олексій удався в батька, і його так само трудно було переспорити. Він пішов у свою кімнату і став роздумувати про межі влади батьківської, про Єлизавету Григорівну, про врочисту обіцянку батька зробити його старцем і, нарешті, про Акуліну. Вперше бачив він ясно, що він у неї

щиро закоханий; романічна думка одружитися з селянкою й жити своєю працею прийшла йому в голову, і чим більше думав він про цей рішучий вчинок, тим більше знаходив у ньому розсудливості. З деякого часу побачення в гаю були припинені через дощову годину. Він написав Акуліні листа найчіткішим почерком і найшаленішим стилем, сповіщав про загибель, яка їм загрожувала, і тут-таки пропонував їй свою руку. Негайно відніс він листа на пошту, в дупло, і ліг спати дуже задоволений собою.

На другий день Олексій, твердий у своєму намірі, дуже рано поїхав до Муромського, щоб одверто з ним поговорити. Він надіявся розворушити його великодушність і схилити його на свій бік. "Чи дома Григорій Іванович?"—спитав він, спиняючи свого коня перед ґанком прилучинського замку. "Нема,—відповів слуга,—Григорій Іванович зранку зволив виїхати".— "Яка досада!"—подумав Олексій. "Чи дома принаймні Лизавета Григорівна?" — "Дома". І Олексій скочив з коня, віддав поводи в руки лакеєві і пішов без оповіщення.

"Все буде вирішено,— думав він, підходячи до вітальні; — поговорю з нею самою".— Він увійшов... і остовпів! Ліза... ні, Акуліна, люба, смуглява Акуліна, не в сарафані, а в білому ранковому платтячку, сиділа перед вікном і читала його листа; вона так була зайнята, що не чула, як він і зайшов. Олексій не міг стриматися від радісного вигуку. Ліза здригнулась, підвела голову, закричала і хотіла втекти. Він кинувся, щоб її затримати. "Акуліно, Акуліно!.." Ліза старалась від нього визволитись... "Mais laissez-moi donc, monsieur; mais etes-vous fou?*" — повторювала вона, відвертаючись. "Акуліно! друже мій Акуліно!" — повторював він, цілуючи її руки. Міс Жаксон, свідок цієї сцени, не знала, що подумати. В цю хвилину двері відчинились, і Григорій Іванович увійшов.

Ага! — сказав Муромський,— та у вас, здається, діло зовсім уже налагодилось...

Читачі звільнять мене від зайвого обов'язку описувати розв’язку.